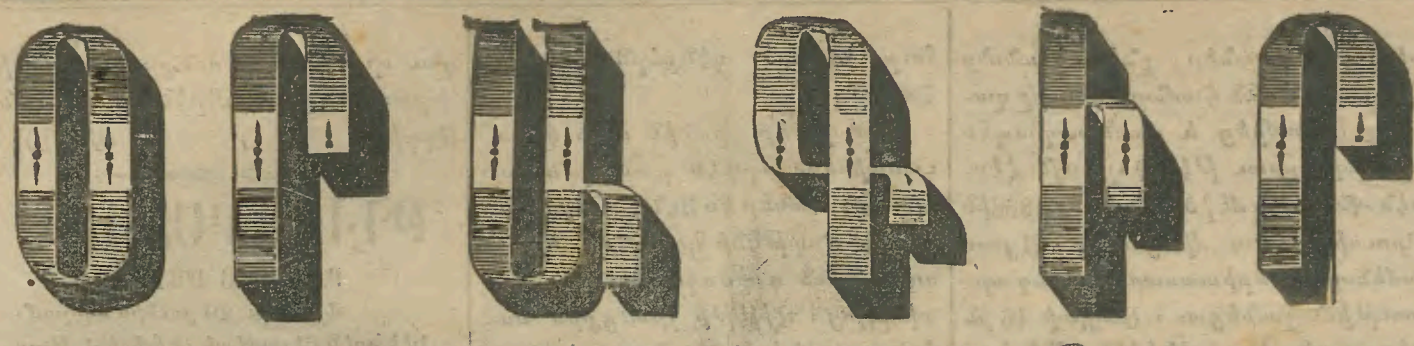

Օրագրերը կը հրատարակուի ա-
մէն օր բաց ի կիրակիէ եւ տե-
օրերէ :
Տարեկան գինն է Պոստը հա-
մար կանխիկ 230 դրոսով, իսկ
դաւառացի համար կանխիկ 21/2
Օտմ . ոսկի , զոր բաժանորդ
գրուելու ուղղութեամբ
ընդ կամ իրենց ուղղակի մեզ
գրիկը եւ կամ յիշեալ գումարը
վճարելու համար Պոստ մէկը
ցոյց տալ :

Օրագրին համար 1 դրոսով
կը ծախուի :
Ծանուցման տողը առաջին ան-
գամի համար 3 դրոս, երկրորդին
2 դրոս . եւ աւելի անգամներու
համար ուրիշ սակարկութիւն
կուլայ :
Նամակը եւ ուրիշ գրութիւնը
պէտք է զրկել ֆինանսական
եօզուրու . Եւստու փետան խան 4
թիւ սենեակը , Ողտէն խոճա-
սարկանի անուան :

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՒ ԵՌԵՒՆԻ ՏՐԱԿԱՆ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ ԵՒ ՅՈՒՆԻՍ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԹՕՄԻՆ

Բարիկը յեղափոխական իշխա-
նութեան ահաբեկ արարքը ինչպիսի
շփոթեց չափաւ բառին հակառակ
մաստը : Թէեւ եւրոպայի այլ եւ այլ
աղաքական պետութիւններու մէջ
ինչպէս յԱնկիւս , Հելլէնիստի , Պէ-
ճիգա , Գերմանիա , սոյն ընկերա-
յին կառավարութիւնը զոյն թիւն
ունի եւ հանդարտելի կ'ընթերցէ , առ-
կայի այժմ չափաւ բառն ահաբեկ
հիւսիս մը կ'երեւի մեզ եւ անիշխա-
նութեան , վայրենութեան եւ առա-
քառութեան յարակից գաղափար-
ներ կ'յուզէ մեր մտքին մէջ : Կան
նաեւ այնպիսի անձինք որ չափաւ հա-
մանաբար կ'համարեն չափաւ ի (հա-
սարակաւորութիւն) եւ այլը նոյն ա-
նունն իր նախնական կամ բառա-
կան պարզ իմաստին վերածելով
լոկ իր Գէ-ը , լինանականութեամբ
կ'ըմբռնեն :

Ինչպէս իրենք նոյնպէս այս իրե-
քը ներկայից բառերուն իմաստը բա-
ռնալ կ'փոխարին : Ըստ անորոշ եւ ժա-
մանակի , այսինքն մի եւ նոյն բառը
տարբեր ժամանակներու մտորման տեղ
զատ զատ նշանակութիւն կ'ստա-
նայ , եթէ մարդ մը լոկ բառարանի
եւ պատմութեան յարեալ այս կամ
այն ընկերային բառին նշանակու-
թիւնը ճշգրտել կամենայ ի իր ըմ-
բռնումը մը կ'ընդունի , ըստ որում
ամէն գիտութեան պէտք , քաղաքա-
կան եւ իր զանազան երեւոյթներու ու-
նի եւ առանց իրողութեանց խորին
գիտակցութեան այս կամ այն ըն-
կերային կամ քաղաքական գրու-
թիւնը նշանակող անուններն ունայն
ձայներ կ'դառնան : (1)

Ուրեմն ինչ է հասարակութիւն , Հ.
Ահմէտ Գերմանացի նշանաւոր իրա-
ւագէտը կ'պատասխանէ . « Հասա-
րակութիւնը տեղադրուելով ընտանեացի
եւ անհատներու հասարակութիւնի մէջ
որ կենաց ամէն հակառակ նպատակ-
ներու համար կ'աշխատին , Հասա-
րակութիւնն ոչ միայն քաղաքական
այլ ընկերային հաստատութիւն
մ'է » :

Ընկերային հաստատութիւն մ'է
հասարակութիւն , հետեւապէս մարդ-
կային ընկերութեան չափ հին եւ ա-
մէն կառավարութեան պարզագոյն
ձեւն է : Իր չընկերային մէջ հասարա-

կութիւն անկախ կ'ընթերցէ , իր մաս-
նաւոր շահերուն վրայ կ'հիմնէ , իր
յատուկ կեանքն ու փառքութիւնն
ունի : Ինքն իր ծոցէն կ'կազմէ իր
ընդհանուր երեւոյթանական խոր-
հորդը , կ'առհասարակ զոքողիւր
պաշտօններն : Եւ ներքին վարչու-
թեան իւրաքանչիւր ճիւղին համար
ունի հասարակապետ , դատարար ,
մատակարար , որոնք հասարակութե-
րին անտեւական դատարանական
երեւոյթան , կրթութեան գործե-
րուն կ'հիմնեն եւ մանրանկար հա-
սարակապետութեան մը պատկերը
կ'ընծայեն . սակայն բոլոր այս ինք-
նորոշութեանք քաղաքական ան-
կախ մտքին մը չ'կազմեն հասարա-
կութիւնը պետութեան մէջ , այլ չըզ
թային մէկ օղակն է հայրենեաց մէջ
եւ ընդհանուր խնդիրներու համար
նահանգին , դաւառութեան եւ հոսի ու-
րեմն կեդրոնին կ'ըլլան եւ անորմ
կ'ստանէ վճիռ ու հրաման որ ըստ
այնմ շարժի , կեդրոնական կառա-
վարութեան մասը չտեսնուի իր ամէն
առթիւ հասարակութիւն մէջ , ինք-
նակարարութեան (self-government) ըս-
կըրունքը լիովին կ'ընթերցէր այն
տեղ , եւ մարդիկ աղաքտեղ կ'փորեն
իրենց անձնական գործերու հետ
հասարակութիւն տեղական գործե-
րը :

Երբ հասարակութիւնը բառական ըն-
դարձակութիւն ստանայ քաղա-
քականական իշխանութեան ձե-
կառնու , եւ իր պարտուց հետ իրա-
ւունքը կ'ընդարձակի : Ընդհանրա-
պէս Գերմանացի մէջ հասարակութե-
րային երեւոյթանութեան միջոցա-
ռակութիւն կ'ընտրեն քաղաքական
տեղական իշխանութիւնն այս է առա-
նակաւ (bourgmestre) եւ խորհրդա-
կանք , իսկ կեդրոնական կառա-
վարութիւնն իրաւունք ունի միայն
զանաւոր հաստատութիւն :

Սակայն Ֆրանսացի մէջ հասա-
րակութիւնը երբեք անաւտակաւ դը-
րութեան ենթակայ , երբեք ինքն
զաւորներու ձեռքը խաղաղիկ
գործած Պետութեան մէջ , կեդ-
րոնականութեան (centralisation)
մէջ իր էութիւնը կորսնց մեծ յե-
ղափոխութեան ձեռք , վրան զի
հասարակութիւն կարեւորութեան
կազմութեան վրայ ճշգրիտ գաղա-
փարներէ զուրկ էր Ֆրանսա եւ ա-
ւաւտական դրութեան անաւտակ
գիտմամբ միապետական դրութեան
անդունդն ընկաւ , այնպէս որ ա-
ռանց կեդրոնին գիտութեան տե-
րեւ մը չէր շարժեր , ծառ մը չէր
կտրուեր , ճամբայ մը չէր բացուեր
նոյն իսկ աւանի մը մէջ : Այս թիւ
ըմբռնումը կրէր գործեալ Ահմէտ
« Հասարակութիւն իր էութիւնը Պե-
տութեան (Etat) կ'ընդունի եւ իշ-
խանութիւն ունի միայն կեդրոնին
պատգամաւորութեամբ » . որեւմ
կենդանի անհատութիւն մը (indi-
vidualite) չէ , այլ երկրին մէկ
մասն եւ Պետութիւն կոչուած գե-
րաբար հակը նոյն երկրին ըստ հա-
ճոյս կ'կտրէ եւ նահանգի , դաւառ-
կի հասարակութիւն կ'ըլլան : Ու-

րեմն հասարակութիւնը Ֆրանսացի
մէջ Պետութեան մէկ արարածն է ,
բայց երախայ մ'որ միշտ անհախա-
հաւ կ'ընայ . . .

Ահա այս խօսքը Ֆրանսացի ամէն
աղետից շարժառիթը կ'ընկեն : Ա-
ղաքութեան համար հոգի տուող
աղք մը միշտ անհախաճաւ տղայ
մը նման էր , սակայն ծայրայիւր
գաղափարներով եւ պատրանք ի
աղայ մը էր : Երբ իր չըլթայները
կ'կորսէին այն երեւոյթան որ ամենա-
կեդրոնին օգնութիւն կարող էր
որդէս զի քալէ , կ'մտորէ եւ թա-
ղաւորութեան գիւղականութեւ կ'ընկ-
նէր նորէն , եթէ Բարիկը զարհու-
րելի գան իրեն աչքը չ'ընայ :

Եւ սակայն արդէն Ֆրանսացի նը-
շանաւոր գրողներ աղաղայ փո-
թորելով գուշակելով վերանորո-
գութեան հարկը տեսնէին եւ ան-
դաղաւ կ'յարդրէին Պետութիւնն
որ ժողովրդեան տեղական գործե-
րուն չը խառնուի եւ իր ներդրո-
ւութիւնը լոկ հանրական շահուց
պահպանութեան մէջ ամփոփէ : Ժ-
Սիմոն կ'ըսէր . « Յեղափոխութիւն
ներն անկարելի գործերու գաղա-
նիքն է արդիւրէն որ փախաւքելի
չ'դառնան » . եւ կ'յարդրէր Գեր-
մանական հասարակութիւնը աղաւ
դրութեան հաստատութիւն Ֆրանսա :

Բայց կ'առարկեն ինչ ժողովուր-
դին անկարող է ինքնինքն կառա-
վարել , կ'յարդէր ժ. Սիմոն , եւ կա-
ռավարութիւն մ'ընտրելու . ուստի
իր բարեք ընդունել պէտք է ի-
րեն տրուած կառավարութիւնը . . .

Ինչ է ինչ իր հասարակութե-
րին մէջ . անորոշ չափաւոր կա-
ռուածք պահպանել , բարեքել ,
յոյրու հասարակաց անոց եկա-
մունքները գործածել խոհմու-
թեամբ , տեղական գործերու հա-
մար պաշտօնականներ ընտրել , ա-
նոց վրայ հսկել , դարձող , հիւան-
դանոց մատակարարել , փողոցնե-
րու մէջ անդարձութիւն պահպանել
ճամբայ բանալ , մէկ խօսքով գե-
ղի կամ քաղաքի մը համար ընել
այն ամէն բաներն զոր ընտանեաց
հայր մ'իր տան մէջ կ'ընէ : Այս կա-
ռուութիւնը անհաւաք պաշտօն մ'է . . .
Արդ . յայտնի է որ այսպիսի հա-
սարակութիւն մը մէջ ոչ ձեռնհաս
պաշտօնեայ կ'պատի իր ոչ ուղիմ
ընտրութիւն . . . Այս ինքնորոշու-
թեամբ քաղաքացիներն իրենց կա-
րեւորութեան եւ արժանապատու-
թեան զգացումը , իրենց իրաւուն-
քին գիտակցութիւնը կ'ունենան :

Ինչպէս միշտ ահա այսօր դար-
ձեալ Ֆրանսա՝ դաւադարաւ փոր-
ձեւէ եւ իր կորստեան ծայրը հա-
նելէ ետեւ կ'անկ կ'առնու եւ աղա-
տութեան մէջ իր բազմադիմ ա-
ղետից դարձան կ'ընտրուէ : Աղա-
յին ժողովուրդական հասարակա-
պետութիւնը կ'աղաճէ եւ հասարա-
կութեան (communal) եւ քաղա-
քական (municipal) դրու-
թիւնը կ'ընդունի եւ զայն բոլոր Ֆե-
րանսացի մէջ հաստատուելու համար
օրէնք կ'ընէ :

Արդ . քանի որ Աղաղային ժողովն
այս արամադրութիւնն ունի , կրր
նայ հասկցուի թէ Էնչ պատճա-
ռաւ ուրեմն Պ. Թիւր չ'ուզէ ճան-
չել եւ ընդունել Բարիկը քովին :

Ահա այս տեղ երեւան կ'ընեն
զանազանութիւններ մեր նշանա-
կած հասարակութիւն եւ Բարիկը
քովին չ'ընէ , զոր թաղապետա-
կան իշխանութիւն անուանել ,յոր
մարդոյն դատարարն : Ոչ միայն
իր կազմութեան , այլ եւ իր քա-
ղաքական եւ վարչական հանգամա-
նայ կողմէ կ'տարբերի Գերմանա-
կան տեղական չափաւ (1) Բարիկը ի-
մացածն է :

Նախ եւ առաջ Բարիկը սովորա-
կան հասարակութիւն պէտք սահմա-
նակ չըլլան մը չունի , եւ Ֆրան-
սացի միւս հասարակութեաց պէտք երկ-
րային ստորաբաժանութեւ մը չէ , այլ
ահապէս աշխարհ մ'որ բազմաթիւ
չըլլանակներ (arrondissement) հաղա-
րակուցներ եւ թաղեր կ'ընտրեն :
Սոյն չըլլանակներու խորհրդաց կող-
մէն զրկուած պատգամաւորներով
պիտի բաղկանար աստեան մը , այս
է Խաղաղութիւն Իշխանութիւն մ'որ
ստանձնել կու գէր այն ամէն գոր-
ծերն որ Բարիկը ներքին գործա-
կիր , օրէնսդրութեան եւ դատարանա-
կան գործերու եւ տեսչութիւններ
ուր կը վերաբերէին : Թաղապետա-
կան իշխանութիւնը կու գէր վարել
իրօնից , երեւից , կրթութեան , ու-
ստիկանութեան եւն պաշտօնեայ
թիւները , ինքն պիտի կազմէր
աղաղային պահպան գործը , ինքն
պիտի կառավարէր վերջապէս Բա-

(1) « Գովելն » բառը սոսկ կ'աղա-
տահի պատմութեան մէջ : Եթէ իր
« Գեղ » չէն » ըմբռնելը՝ անոր առա-
ջին տիպարը Հայկազնին մէջ կ'ընտ-
նէր , ուր ամառային կամ նահա-
պետական իշխանութիւնը կ'աւելի : Ա-
թիւք ընդարձակ հասարակութեւ մ'էր
Սոյնի աստեւ , ժողովուրդը հրապարակ
կ'ընէր եւ իր քաղաքին գործերը կը տը-
նորէր : Հռոմի պետութեան մէջ քա-
ղաքականութեան (municipes) դրութիւնն
ընդ երկար տեւեց : Պետութեան կա-
ռավարութեան միացած քաղաքներ կամ նորա-
տունի գաղութականութիւններ ինքնօրէն
կ'կառավարուէին : Սիւլին դարու մէջ
այս տեսակ ինքնօրէնութեան յաջորդե-
լաւտական իշխանութիւն (feodalite)
եւ քաղաքական պաշտօնեայ տեղ ան-
ցան իշխան , նախարար , սպարապետ ,
եւ ասոնց ճանկին ներքեւ մնային ստրուկ
ժողովուրդներ : Ֆրանսացի մէջ Լուի
Գիւրն 1790 դարուն նախին հասարա-
կութիւններն աւաւտական իշխաններու
ձեռքին ազատեց եւ մասնաւոր արտո-
նութիւններով օժտեց՝ որպէս զի կարող
լինի անոց օգնութեամբ երկրին բա-
նաւորներուն զէմ մնալու , սակայն
թաղապետական իշխանութիւնն այլ զո-
րանալով՝ հասարակութիւններն անհա-
ղան ի Ֆրանսա : Վերջապէս մեծ յե-
ղափոխութեան ետք Ֆրանսացի հոգը
զանազան բաժանումներ կրեց հետըզ-
հեղին , որ են հասարակութիւն (arrondissement),
նահանգ (canton),
դաւառ (departement), այլ սակայն ինչ
հասարակութեան եւ ինչ քաղաքա-
պետական աղաքութիւններն՝ կեդրո-
նականութեան (centralisation) վարմին

րիւղը , եւ միւսակ ընդհանուր արող ,
մաքսի , պատերազմի եւ այն ամէն
խնդրոց անորոշութիւններն որ ընդ-
հանրապէս Ֆրանսացի կ'աղաղա-
նին՝ Ֆրանսացի երեւոյթանական
ընդհանուր ժողովին եւ անոր դո-
ւադիր նախագահին պիտի թողուր :
որոնք իրաւունք չ'պիտի ունենային
միջամտել թաղապետական իշխա-
նութեան կարգադրութեան , ինչ-
պէս որ աղաղ կառավարութիւնն
մի չ'միջամտեր ընտանեաց առանձին
գործերուն :

Սակայն թաղապետական իշխա-
նութիւնն ասով չ'պիտի շատանար
անշուշտ , եւ ինչպէս որ կանխա-
նշանները ցցուց ընկերային (socialisme)
(socialisme) խնդիրներ ալ պիտի
յուզէր . եւ ինչպէս 1848ին , փորձ
պիտի փորձէր Լ. Պլանի աղաղային
գործարարները բանալ , աշխատու-
թեան եւ սեպակականութեան իրա-
ւունք վէճի տակ ձգել , միով բա-
նիւ Ֆրանսացի ընկերային դրու-
թիւնը վերակազմելու ջանալ :

Պ. Թիւրի պէտք լոկ պարս ու պարս
կան աղաքութիւններու կողմնակից քա-
ղաքացի մը , հին դարոյն աղա-
կերտ մ'որ քառասունէն ետքը կ'ըս-
թարի , նոր բաներ սովորելու կ'ընկ-
րի եւ անկանայ հասարակապետա-
կան գործերուն կողմը կ'մղուի պա-
րագաներէ քան համարուէ ստիպ-
եալ , այսպիսի քաղաքացի մը
կ'ըսենք , չէր կրնար ընտանեացի
չորհել Բարիկը այն հասարակութե-
րին աղաքութիւններն (franchises)
որ ըստ իր կարծեաց՝ ուղղակի
հասարակապետութեան կ'յանդէնէին
եւ արդարեւ Բարիկը թաղապետա-
կան իշխանութեան ընթացքն ալ

մեջ սերմնելով անուանական դարձան ,
միշտ կրկին եւ սոսկ բռնակալին քը-
նաց խաղաղիկ : Իսկ յԱնկիւս տարբեր
ուղղութիւն մ'առին հասարակութիւնը
եւ Սոստանեան աղաքապետ ողին անաւտա-
նէրու , լեւնէրու եւ գեղերու մէջ ընդ-
հանապէս՝ անշուշտ , այնպէս որ
իրենց թաղական եւ քաղաքականութեան
արտօնութիւններն անաւտակաւ ճար-
տարութեան եւ հարստութեան հետ ա-
ւելնալով աղաքականաց ահաղին աղաղ-
ցութիւնը կորսնցուց եւ երեւան եւաւ այն
« հասարակութեաց աստեան » (chambre des
communes) որ այսօր իր արմարութեան եւ
աղաքականութեան կողմէ ամէն բան-
կիւր աղաղեալ նախանձելի գործած է :
Իսկ գերմանական երկրներու մէջ հա-
սարակութիւն սկսաւ արհեստաւորաց դա-
ստեց ընկերակցութեան (corporation) ու-
րոնք ինչպէս այժմ Թիւրիկը Հայոց մէջ
իրենց յատուկ յատուկ կանոնադրելու ,
խորհրդը , վարչապետ , արտօնութիւն
նուն ու դրօշակն ունէին եւ ի պահան-
ջել հարկին՝ մեծ գործութիւն մը կը կազ-
մէին որպէս նպատակի մը հասնելու
համար :

Սակայն այս սղոյզան հասարակութե-
րն չունէին այն մեծ նշանակութիւնն
որով կ'ըմբռնէր այժմանները : Իւ-
րաքանչիւր երկրի մէջ հասարակութեւ
քիչ չաւ աղաքութեամբ կ'ընթերցէր , եւ
անոնք որ անհատական իրաւանց գի-
տակցութիւնը չուսով ստացան կարող
եղան հասնելու այն ինքնավարական կա-
տարելութեան որ մարդկային սեռի
փրկութեան միակ միջոցն է :

(1) Այս սկիզբը գնեւ իրենք՝ քանի որ
արդի իմաստով « քովին » ըստած բա-
ռն մեր մէջ կատարելութեւ չ'կար եւ չը-
կուց , հարկ կ'ընէ բառ մը նշարել : Ըստ
մեզ յարմարաւոր ինչ թիւն « հասարա-
կութեւ » բառը յատկացնել , որուն տըր-
ուելով սահմանել բառ իսկ էութիւնը
եզրակացնելով դժուարին չէ : Արդարեւ
սակի տալով մեր քաղաքական տեսու-
թիւններու մէջ « Թաղապետական իշ-
խանութիւն » անուանել չ'կրնար « քովին »
նին , սակայն մեր միտքը յատկապէս
Բարիկը յեղափոխական կառավարու-
թեան կ'նայր եւ ըստ կարի այլ բառը
Բարիկը « քովին » կառավարութեան ձեւ
կ'ընկերայացնէ :

տարեալ անկախութիւն ունեցած
յայտնի ունակութեանցը պատճա-
ռաւ տակաւին ոչ փոքրիկ խոկ-
մունք կը պատճառէ :

Երկու տարի յառաջ տեղի ու-
նեցած հաշտութենէն վերջը իրա-
ւամբ կըսէինք թէ, անգամ մը որ
իսմայիլ բաշա այդ ճամբան մտած
է, Սուլթանին դահուն առաջը իր
բաժնէ հաւատարմութեան և ուս-
տի շնորհ յայտարարութեանցը հա-
կաւակ, կայսերական հրովարտա-
կին հնազանդելու գիտաւորութիւն
զետեմ և թէ պատեհ ժամանակ մը
գաւազն պէտքով շարունակել պի-
տի սկսի :

Դէպքերն այն ժամանակէն ի
վեր մեր այս կանխագուշակու-
թիւնը լիովին հաստատած են :
Փոխարքան Կ. Պօլսէն Գահիրէ
վերադարձածին պէս, այլ ևս փո-
խառութիւն չընկերու, երկրին տուր-
քերն չաւանդուելու, դատաւածէն ա-
ւելի զէնքեր չինել չիտալու նը-
կատմամբ Պօլսի մէջ ըրած բա-
ցարձակ յայտարարութեանը հա-
կաւակ, կամաց կամաց և մի առ
մի իւր բոլոր խոստումներն սկսաւ
կրկնել :

Ոչ կեդրոնական կառավարու-
թեան կողմանէ եղած բարեկամա-
կան յորդորները, ոչ Սուլթանին
մեծ Սենեկապետին եղբայրացի
ուրիշ, ոչ ալ Եմէնի արշաւանաց
արդիւնքը, որ խորիվ զիտուն վրայ
առկախեալ մշտնջենաւոր սպառ-
նալիք մ'էր, չի յաջողեցան իս-
մայիլ բաշայի հասկնելու թէ
պէտք էր վերջ տալ իւր այս զայ-
ցացողից կայսրութեանը և Սուլթա-
նին համբերութիւնը չսպառել, և
իսրայէլացի միութեան այն մեծ գա-
ղափարը ցարդելու անհաւատ
Սուլթանին տակը որոշմանը ար-
գելք չըլլար, որ քամ զգամ
կարեւորութիւն կ'ստանայ, և որ
ըստ մեզ միայն ոչ միութիւնն է
որ պիտի կարենայ Արեւելեան իշխ-
դիրն վերջնական կերպով լուծել :

Եղբայրացի ճակատան կայսրու-
թեան ամբողջացող մէկ մասը կը
ճանչցուի, և ըստ այնմ իբրեւ այդ
կայսրութեան մէկ դաւաճը, կա-
ռավարական մասին Սուլթանին ուղ-
ղակի հակադրութեանը ենթակայ է :
Թէպէտ և մասնաւոր հրովարտակ
մը այս դաւաճին ընդհանուր կա-
ռավարչին ինքնավարութեան մեծ
և ինքնուրոյն զօրութիւնն մը կը չը-
նորէ, բայց այս առանձնացնոր-
հութիւնները մէկ քանի տեսակա-
րար պայմաններ կը պարունակեն,
յորոց իսմայիլ փաշա միշտ խոյս
տալ ջանացած է :

Այս պայմաններէն գլխաւորը
արդար և անաչառ կառավարու-
թիւնն է :

Բայց այսու ամենայնիւ եղբայ-
րացի կառավարչին պաշտօնի
անցնելէն ի վեր երկրին տուրքերն
սարսփելի քանակութեամբ մը ա-
ւելցած են, հասարակայնի պարտ-
քը միևնոյն կերպով աճած է, երկ-
րին վարկը բնականաբար անպատ-
ւութեան մէջ ինկած է, և ասոնց
հետեւանքը սա եղած է որ, հիմա
թշուառութիւնը ժամանակ մը յա-
ռաճանալու վրայ եղող սոյն քա-
ւառին բնակչաց բազմն եղած է :

Միւս կողմանէ իսմայիլ փաշա,
ծիշք այնպէս վարուելով որպէս
թէ եղբայրացի կատարեալ տէրը
եղած ըլլալ՝ շարունակ վաճառա-
կանական և արուեստական բազ-
մաբնակութեամբ ի մեծ վնաս իւր
հպատակացը, իւր սեպհական հա-
րըստութիւնն ընդարձակած է :

Խեղճ մեր այն նկարագրու-
թեան համեմատ իւր խնամքը
փոստահարեալ երկրին աւերակով
զո՞չ չըլլալով, կը թուի թէ եղբայ-

րացիներն զերի ընկել վախաբի-
Սյն մեծ սպառազնութիւնը, և
զոր ինքն ի հարկին դիմելով վար-
առելու և զինքը անկախ հրատա-
րակել կարող ընելու համար կը
պատրաստէ, մեծ բեռեր կը լին-
այն ապերձանիկ ֆէլլահներուն հա-
մար, որք հին տուրքերն վճարե-
լու համար իրենց եղբերն ու երկ-
րագործութեան ուրիշ նիւթերը
ձախելէ ետքը, վերջապէս պիտի
պարտաւորին նոր տուրքերն վճա-
րելու համար իսմայիլ փաշայի գերի-
ւելլու :

Իրացի այս վիճակին, առանց ամ-
բողջապէս Սուլթանին կառավա-
րութեան մեծութիւնը կործանելու
և իրենց բարեկեցիկ անուրութեանը հա-
մար կոստանդնուպոլսոյ խալիֆային
նայող 4 000 000 մարդոց համակ-
րութիւնը Սուլթանին վրայէն վեր-
ջնելու, անկարելի է այլ ևս տու-
կալ :

Եղբայրացի ընդհանուր հրամա-
նատարը իրեն փոստահարեալ դա-
ւաճը կայսերական հրովարտակին
հրամանացը և արդարութեան էն
պարզ գաղափարացը հակառակ
եղանակաւ մը կառավարելով զանա-
մէկէն աւելի առիթներու մէջ կոս-
տանդնուպոլսէն իրեն հաղորդուած
վեհապետական հրամանաց անհր-
նազանդ գործելով — բուն իսկ
իւր գիտաւորութիւնն բացարձակ
յայտնած է. և Սուլթանը պէտք
է որ այս տեսակ անհնազանդու-
թեան առաջին առեւելու համար,

յոգուտ խալիֆութեան, Տաճկա-
տանի և Նոյն իսկ յօգուտ իւր իս-
լամացի միութիւնն վաղընդիպելով
յարգելու անհաւատ գործողութիւնն
այլ ևս չի յաջողեցնէ : Անգամ
մ'ալ եղբայրացի և թուրքուր ամ-
բողջ կայսրութեան հասարակայնի
օրինաց հարստակեցնելով և այս
երկու գաւառացի հետ այսպէս վար-
վելով, որք իրենց արդի կառա-
վարացը ձեռքը թողնելով խոր-
դացած են Սուլթանը մեծ ազդեցիկ
համախմբութեան (agglomeration)
որ սկզբան համաձայն վարված
պիտի ըլլայ. սկզբունք մը, զոր
Եւրոպա հաւանութեամբ ընդու-
նած է և որ Բ. Գրան և մեծ Տէ-
րութեանց մէջ գտնուած դաշնադ-
րութեանց հակառակն է :

Խեղճ մեր կրնար մտած ըլլալ
որ եթէ եղբայրացի յատուկ հրո-
վարտակին սպարունակած պայման-
ներէն մէկ հատն յիշեալ գաւառին
կառավարչին կողմանէ եղծուի,
Մէհմետ-Ալիի և իւր յաջորդաց ըն-
տանիքին շնորհեալ առանձնացը
նորհութիւնը, անփոքալէս կ'ընծայէ
և նշանակալիւս լաւագործ : Բայց հիմա
վերջնական կերպով տեսնուած է
որ իսմայիլ փաշա հրովարտակին
բոլոր պայմաններն եղծած է և թէ
մեր պատմած պատիժն իր վրայ չը
լուարձանէ :

Հետեւաբար Բ. Գրանը եթէ այս
կառավարչին պաշտօնէն ինկած հը-
րատարակելով, յիշեալ գաւառն
ալ կայսրութեան ուրիշ գաւառացի
կարող անցնելու ըլլայ, ոչ թէ
դաշնակցութեան ծայրատեան, այլ բո-
լորովին համաձայն վարված կ'ըլլայ
Խորմաց միութիւնը առանց յուզ-
ման կրնայ ի գլուխ ելնել և Եւ-
րոպա մեր ինքնիշխանաբար գոր-
ծելուն կամ ազդեցիկ օրէնքներով
նախագործեալ սկզբանցը հակա-
ռակ վարվելուն համար, զմեզ չի
կրնար ամբաստանել. մինչև անգամ
այս միութիւնը իրականացնելու
համար եղբայրացի զօրացի հետ
կուրելու պէտք մը չի պիտի ու-
նենանք, որովհետեւ նախապատեհ
փորձելով զիտեմը որ կայսերա-
կան բանակը Գահիրէի պատերուն
տակը հանելուն պէս բոլոր ժողո-
վուրդը նոյն իսկ իրենց զօրացը

հետ մէկտեղ միաբերան պիտի ող-
ջուին զօրաց ժամանակ մը և Սուլ-
թանը պիտի օրհնեն զիրենք զերու-
թեան վիճակի մը ինքնիշխան տրա-
մադիր կառավարութեան մը ձեռ-
քէն ազատելուն համար :

Եղբայրացի կայսրութեան ընդ-
հանուր կառավարութեանը տակ
մանկելով մեղի 4 000 000 ժողովուրդ-
մը և զմեզ մեր հաշուեցուցակը հա-
ւատարակելու կարող ընելու չափ
եկամուտ մը պիտի բերէ, որ ատեն
հիմա զժողով եղբայրացի ողջ վրա
ձանրացած բեռն ալ իսկուտ մեծ քա-
նակութեամբ պիտի թեթեւանայ :

Ասիկցի զատ նաեւ, կառավարու-
թեան կարեւորագոյ վաճառումը մի-
այն, զորս իբրեւ իրեն սեպհակա-
նեղարժան դատած է, պէտք եղա-
ծէն մեծ դուրս մը պիտի բերէ,
որով կարող պիտի ըլլամք այս ա-
պերձանիկ կառավարութեան ձե-
ռօք եղած փոխառութեան պարտ-
քերը վճարելու :

Այս պայման պիտի ըլլար գործ-
նական հետեւանքը երբ Սուլթանին
կառավարութիւնը վերջապէս ու-
ղիւ իր իրաւունքներն յարգելուտալ,
կայսրութիւնը վերանորոգել և մի-
անգամ ընդ միշտ օտար յարձա-
կան մը բաղդը ի հիմանէ ընկել,
որուն վաղ կամ անագան սպառ-
նալեացը տակ կը գտնուիմք :

(Լ. Թիւրքիէ Խալիֆա)

Տրապիզոնէն հետեւալ տեղե-
կութիւնը կը գրեն մեզ :

Տրապիզոն 2 յունիս 1871
Մ. Խալիֆայի :

Երեկ առաւօտ Ռուսիոյ չորեքնա-
ւով Պաթմոմէն հասաւ տեղի Պարս-
կի Հասան Ալի խան դեսպանը, ի-
րեն ընդ առաջ գնացող պաշտօ-
նական անձանց հետ, որոնց հետ
էր նաեւ տեղւոյ Մուսլիմ Տիմիթ-
րաքի էֆէնդին : Գնաւ նաւը նա-
ւահանգիստ չինված կառավարու-
թեան կողմանէ ամենայն պաշտօն-
եայ անձինք զգեստաւորեալ ու-
մանք ձիաւոր և ունեք հետնաւ
ծովեղբը կապալէին : Նախ ընդ ա-
ռաջ գնացին իրեն նաւը հասածին
պէս, տեղւոյ Պարսկի դեսպանը
և իր պաշտօնեայ երեւելի անձինքը,
որն որ առանձին նաւակով մը ա-
ռաջնորդեց զիրենք ի ջանքով : Եւ
խուռն բաղմունքիւ հանդիսատես
էր : Նախ յիշեալ դեսպանին ներ-
կայացան քաղաքիս մէջ զանա-
ւած երեւելի Պարսկի վաճառական-
ները և ապա զվաւարեցնին զինք
տեղւոյ վալին և կառավարու-
թեան բոլոր պաշտօնեայ անձինք,
և ապա ձի հեծած ժամանակը ող-
ջուցնցին զիրենք զօրք և զօրա-
վարք իրենց հրացաններով : Այս
կերպ բաղմունքիւ ձիաւորաց զին-
քը չըմպատած հասան քաղաքիս
արեւելեան հրապարակը, ուր և օ-
թը ոչխարք պատրաստած էին իր
հպատակացի իրեն զոհերու ան-
ցած ժամանակը, սակայն խնայեց
անանդայ կենաց՝ պատուիրելով
թող տալ : Վերջապէս մեծ շքե-
ղութիւնով պատուեց զինքը տեղ-
ւոյ վալին առանձին կոչուեք մը
տալով՝ որմէ ետքը պատուեց ինքն
ալ իրենց դեսպանատունը և ապա
ժամը 10 ին ուղեւորեցան ամէնքը
դէպի ծովեղբ, ուր առանձին մա-
կույի մը պատրաստուած էր իրեն
համար տեղւոյ կառավարութեան
կողմանէ : Հոս ուրիշ մեծ աւ չը-
նորհակալութեամբ միկնեցաւ քա-
ղաքէն իր ուղեկցօք :

Ա.Զ.Գ.Ա.Յ.Ի.Ն

Կ. Պօլս 3 յունիս 1871

Մ. Խալիֆայի :
Մանգուէն պատուական լրագրոյն
մէջ Ձեռնարկի կատարուած հանգի-
նէն

սէն ետք քանի մ'անգամ կարողացինք
Ռուսիոյ դեսպանին և ամենայն պա-
շտօնէն ի նոյն աղային հաղթանա-
նեցեալ երկուշաբթի առաւ : Հետեւեալ
առաւ, զարձակ շարժով ուսուր թիւին
մէջ երկու տեղ : Այս կրկնութիւնները
ի հարկէ իր նշանակութիւններն ունին,
կ'զգանք. և արդէն Մեծ. Խալիֆային
ալ խոստովանած է թէ նորին վաճառ-
ութեան ներկայութիւնը խոստ մեծ պա-
տիւ կը համարի, և հարկաւոր հա-
ղար փրանքներու հետ չը փոխանակէ-
ր և արդարեւ ալ անանկ է :

Բան մը զիս մտածանքութեան մէջ
թողուցած է, և ես կ'ուզեմ զայն հը-
րապարակաւ յայտնել : Մեծ. Խալիֆա-
նան էֆ. ին հրատարակութիւններէն
զիտէինք Ձեռնարկի մէջ պատրաս-
տուած հանդիսին վայր տուող ոչ այն-
չափ ոտքի խալիֆան եղած են, որչափ
այն աղային ընտիր երգերն, որոնց
թիւը 24 ի հանած էր Մանգուէն :
Արդ ի հարկէ Նորին վաճառութիւնը աղ-
գային երգերով զիտուորեցաւ, և աղ-
գային երգերով չըմպատուեցաւ, և
աղգային երգերով ծափահարուեցաւ,
չենք զիտել թէ ինչ տղաւորութիւն
ըրած են այս աղային երգերն Վալմ.
հիւրերուն վրայ :

Այս ըսելու պատճառ ունիմք : Վեր-
ջին օրեկ լսեցինք որ Ռուսիոյ կառա-
վարութեան միջոցաւ ստատիկ արդելք
զորեք է Թիմիթիւր և այլ Հայաստանի
տեղեաց մէջ ի Ռուսիա՝ որ աղային
երգեր չերգուին : Միջոցեւ աղգային
երգոց նկատմամբ այս նոր արդելքը
ի Ռուսիա կը լսենք, միւս կողմանէ նոյն
կառավարութեան Վալմ. դեսպանին
ի Պօլս աղգային հանդիսի մէջ մէկ աղ-
գային երգերով չըմպատուած ըլլալը
կը տեսնենք :

Այս լուրը ստորդ աղբիւրէ առած
ենք, և երանի՜ թէ սխալ ըլլար : Այս
արդելքը չեղած, ուրիշ տեսակ ար-
գելք մը կայ երկր արդէն, այն է աղ-
գային երգոց մէջ ընտրութիւն ընել,
և տեսակին մէջ խորութիւն գնել : Օ-
րինակի համար. ամենայն Հայոց Սը-
րապայի Հայրապետին անմիջական հսկո-
րութեան տակ գտնուած Ս. Եմիլիանի
Միաբանից մէջ այս տարի Ս. Որդւոց
Որոտման օրը Անտոնիանայ ներկայու-
թեան ուրախութեան հանգիս մը կա-
տարուած անան, Աղբիւրեան Գրիգոր
վարդապետը «Տէր կեցո՛ւ զՀայս» սը-
րապայ երգը կ'սկսի երգել, և երբ
այն տեղը կուգայ որ պիտի լսէ «Կա-
փո դաշն ուղեւոր, հատ զարմատայ ըղ-
բուն, և զսղոք մեր պարտաւորն ա-
րա հզօր» : Կ'արգիլուի, և ուսկէ՞. Ե.
Պրովորցին և Նաչալիկէն, որոնց եր-
կուքն ալ յիշեալ վանոց մէջ Ռուսիոյ
կառավարութեան պաշտօնեաներն և
դատաւորութեան օրը ամենայն Հայոց
վեհապետ Հայրապետին ներկայութեան
կատարուած հանգիսի մէջ Տաճկաս-
տանի վարդապետ մը «Տէր կեցո՛ւ ըղ-
Հայս» կ'սկսի երգել, և Պրովորցի և
Նաչալիկ շատ յուզուեալ են որ չըլլայ
թէ վերջ նշանակութեամբ մտադ երգուի,
այն է « Եւ զսղոք մեր պարտաւորն ա-
րա հզօր » :

Ամենայն աղգաւորաց ուղադրութեա-
նը յանձնելով մնամ. ՀՐԱ.Զ.Ե.Ս.Յ.

Յ. Գ. Երեւոյ Մամախ գրած էի,
երբ երեկ երեկոյ Մանգուէն ձեռք
հասաւ, որուն մէջ Ձեռնարկի հան-
դիսին նկարագրելը շարունակուած է :
Հոն կարգացի թէ Վալմ. դեսպանը
աղգային երգոց քաղցրութեանը վրայ
իր զգացումը բանիւ բերանայ ալ բա-
րեհաճել է յայտնել ներկայ գտնուող-
ներուն. ուրեմն պատեհ առիթ կը հա-
մարիմ խնդիր հրաւիրել նաեւ Մանգու-
էն Մեծ. Խալիֆային, որ ձայնակցի
խնդրէր Նորին վաճառութեան որ բարե-
հաճի ուր որ անկ է բարեխօսել, որ-
պէս զի մեր Ռուսիաբան եղբայրներն
այլ չը զրկուին իւր և նոյն քաղցրութե-
նէն, որուն տարակարգութիւնը ի հարկէ
աւելի մեծ կըլլայ բնիկ աղգայնոց վրայ
քան օտարաց :

ՆՈՅՆ

Լուսինեան էֆէնդին խոսած ճա-
ռին շարունակութիւնը
(Տէր Օրագիրի Ին 489)

Ուր է հանգուցեալ Ռուսիա-
կան ժողովոյ Պայազատ Նորատիւ-

ղոս կրթութեան խորհուրդն և ինչ
կ'ընէ : Հոգ. չէ, նորատիւութիւնը
օրուան կուռքն է լսինք : Սըր-
մեր Պաշտօնատունը շատ անգամ
(յուսօք սրտի ըսել հարկաւորուած
եմ) առանց իրական արժանեաց
պաշտօնեայ ընտրել տրուած է առ-
անողք հարկին կ'յանձնէ փափուկ
պաշտօններ այնպիսի ապիկար և
կախակալ անձանց՝ որք արշա-
ւոյս յարալստ իրենց կեցած տե-
ղը խալիֆա ձգեւն անգամ կ'առ-
տամին գեւ. ուր մնաց որ պիտի
շարունակեն իրենց պաշտօնը :
այդպիսի անձինք կարող պաշտօն-
եայ համարեն՝ հրատարակ ճանճի-
կը (փոստբան) ջաշ կարծել է մու-
թին : Խօսքս անանց համար չէ ո-
րոնց բարձր արժանիքն ամէն բոպ-
պէ յարեաւ կան : Կ'պաշտեմ զա-
նոնք :

Նոյն իսկ մեր ճնոցը շատ անգամ
կ'յանձնեն իրենց զաւակաց դաս-
տարակութիւնը օտարոտի բախ-
դանդիքներու ձեռք՝ որք ճիշդ ի-
թարա՛ տղայոց գաղափարները
զխանցեցնելու չափ կ'ընդ-
միաբերը սպաննելու չափ կ'ըն-
նաբօսեն, չեն զիտել լիւսմանը՝
թէ գաղափարի ընկճում մ'էն սի-
րեր : Ռուսիոյց Աղբիւր. ճնոցք,
կ'աղայեմ, թող ու զեն Սըր. Պաշ-
տօնատունը դաստարակութեան
խնդիրն այնպիսի անձանց ձեռք
մատնելու, որք ջալալի փետուրով
ձգաւտալ ագուաներ են : Առանց
երախաւորութիւն սրահանելու չը
յանձնեն թող ու իրենց զաւակաց
կըրթութիւնն ու պաշտօնները օ-
տարոտի երանակաց, մի ուրիշ օր մը
փարիկի խորդ. ու բաղաւաճիլ
Հանդիսներուն նման զմեզ միմի-
րի վրա նստեցնեն յոնկարծ : Թող
լսեն երեսփոխան Եմիլիանի և ժամ
առաջ ջանան զՄահմանդութիւն-
նէն իրենց նոր թաւալած գործէն
հանելու, թիւեւ քիչ մը կանոնա-
ւորենք :

Եթէ քիչ մ'ալ յոյսովնք դաս-
տարակութեան խնդիրն յարու-
ցուելու, մեր ապագան ի գերեզ-
ման պիտի ինչէ : Թողմըք առ այ-
ժամ Պօլսոյ դպրոցք. ինչո՞ւ համար
գաւառական դպրոցք անինամ և
անուսում պիտի մնան այսչափ,
քանի որ թէ Պօլսոյ համալսարան
դպրոցաց և թէ ընկերութեանց մէջ
իւր գաւառացի կարող ուսանողք
ու զիտանական երկրասարդք, Մօ-
տեցիի հարցոյ որ այդ երկրասար-
դաց և ահա սա խօսքը կ'լսես :
«Թող մեր թեմին իրիկն մեզ հետ
ուսումնական, ազդասէր, բանի-
բուն առաջնորդներ, որ սահմա-
նադրապէս ժողովներ հաստատէ,
ընկերութիւններ կազմէ և ամբողջ
ժողովրդեան սիրտն ու միտք ի մի
կէտ նպատակի կեդրոնացնել ջա-
նայ և ահա այն առանձն պատրաստ
ենք ամենքին անձնաւորաբար ան-
գամ աշխատելու, հերիք է որ մեր
շարունակութիւնն ու օրապահիկն
ապահովի :

Չգրաւ արդեօք Աղբ. պաշտօ-
նատունը գաւառացի արժանաւոր
առաջնորդներէ զուրկ ըլլալուն հա-
մար տուած առաւարտքն՝ որոնց
թէ իրենք և թէ աղգային իրե-
րեւ արձագանդ են : Գուցէ զիս ա-
ռարկեն թէ չուրիշք այնչափ ար-
ժանաւոր : Ինչո՞ւ ուրեմն այնչափ
չէն ու հարուստ վանքեր խուճմ'ա-
պիկար խոտաճարակներու մենաու-
սան ըլլան : մէկ քանի Եմիլիանի-
կան իշխաններու աղաքակներ ըլ-
լան : Ինչո՞ւ Պաշտօնատունը ու շաղ-
րութեան չ'առնուր, և այդ վան-
քեր (հիմնադիր հայրապետին սկզբ-
բանց համեմատ) ուսումնական և
ճշմարիտ կրթ հասցնելու չըմառա-
յեցներ : շատ վանքեր ամբողջ զի-

